

1. Theoretische beschouwingen

Oecumene als seculair sociologisch begrip

G. W. Locher

Oorspronkelijk heeft de term oecumene niets met het christendom te maken en ook heden ten dage wordt de term in verschillende betekenissen gebruikt, die daar los van staan. Dit zou men bepaald niet vermoeden uit het artikel van W. Goddijn over de sociologie van de oecumene, dat kortgeleden in dit tijdschrift verscheen ¹⁾. Alle betekenissen van de term gaan op de een of andere manier terug op de oorspronkelijke inhoud van het woord: de bewoonde wereld ²⁾. Oecumene is bij de oude Grieken in de eerste plaats een geografisch begrip geweest. Ook in het Nieuwe Testament wordt de term „oikoumene” nog in hoofdzaak als wereld in seculaire zin gebruikt. De oecumene is de wereld, waarin aan alle volken het Evangelie verkondigd zal worden. Zelfs wordt dit woord in het evangelie van Lucas gebruikt om de wereld aan te duiden, waarin de macht en de heerlijkheid der koninkrijken aan de duivel zijn overgeleverd.

Reeds in de Oudheid bleef de term oecumene niet beperkt tot het geografische begrip van de bewoonde wereld met als tegenstelling het onbewoonde natuurlandschap. Zoals de Latijnse woorden voor bebouwing van het land, cultura en cultus, tevens de betekenis kregen van vorming van de geest en verzorging van het geestelijke, zo ontwikkelde zich ook het Griekse woord voor bewoonde aarde, oikoumene, tot een term, die de betekenis kon hebben van beschaafde wereld in tegenstelling tot de wereld der barbaren. Naast de betekenis van bewoonde wereld en over de aarde verbreide mensheid, en naast de betekenis van hoger ontwikkeld cultuurgebied, in het bijzonder de Griekse wereld als de eigenlijke mensenwereld waar het op aan komt, krijgt de term ook een historische strekking. De geschiedenis van de Griekse wereld, van de Helleense oecumene, schijnt voorbestemd te zijn tot een algemene wereldgeschiedenis uit te groeien. Barbaren blijven geen barbaren maar worden geassimileerd. De periode van Alexander de Grote wordt voor vele Grieken het begin van de wereldwijde oecumene in historische zin: „Der Gegensatz zwischen Hellenischem und Barbarischem verschiebt sich. Das Hellenische gibt seine nationale Beschränkung auf, um seine Herrschaft über die Oikumene anzutreten. Die Kulturwelt fällt prinzipiell mit der Oikumene zusammen; die Unkultur rückt an die Ränder der Oikumene” ³⁾.

¹⁾ jrg. 36, p. 163 vv.

²⁾ Kittel, Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament, Bd. V, Lief. 3 (1949), p. 159-161: Oikoumene.

³⁾ Kittel, T.W.N.T., Bd. V., p. 159, geciteerd uit J. Kaerst, Die antike Idee der Oikumene in ihrer politischen und kulturellen Bedeutung (1903); c.f. J. Kaerst, Geschichte des Hellenistischen Zeitalters I (Leipzig, 1901), p. 398; R. G. Collingwood, The idea of history, Galaxy book ed. (1956), p. 31-32.

Terwijl de Hellenistische cultuur steeds verder doordringt, valt het politieke wereldrijk van Alexander de Grote evenwel uiteen. Maar dan lijkt het alsof de Romeinen de gedachte van het wereldrijk zullen gaan verwerkelijken. In de Romeinse keizertijd verbindt zich het Hellenistisch ideaal van de oecumene met de politisch-juridische vorm van het Romeinse Imperium. Onder de invloed van het Hellenisme ontstaat de voorstelling, dat het Romeins Imperium de oecumene omvat.

Naast het geografisch begrip van de bewoonde wereld en wereldwijde mensheid, het culturele begrip van beschaafde wereld en het historisch begrip van geschiedenis der oecumene als wereldgeschiedenis, krijgt het woord oecumene op die manier ook de betekenis van: Romeinse Rijk. In die zin treffen we de term o.a. aan in Lucas 2:1 als zakelijke aanduiding; verteld wordt van de volkstelling van het rijk (oikoumene) onder keizer Augustus, waarvoor Jozef en Maria naar Bethlehem trokken.

Wanneer de christelijke kerk staatskerk wordt van het Romeinse Rijk, wordt wel met oecumenisch aangeduid wat met het karakter van de Kerk als staatskerk te maken heeft. Daarnaast blijft de betekenis van: verbreed over de wereld en de hele wereld betreffend, en in aansluiting daaraan van: universeel en katholiek. Later fungeert het woord oecumenisch als een synoniem van katholiek ⁴⁾.

Als op een concilie officieel vertegenwoordigers bijeenkwamen van uit de kerk over de hele wereld, sprak men van een oecumenisch concilie. Volgens deze interpretatie is er na 787 geen echt oecumenisch concilie meer geweest, omdat geen ervan door de kerken in het Westen zowel als in het Oosten als oecumenisch werd erkend. De rooms-katholieke kerk beschouwt zich echter als de voortzetting van *de* Kerk en haar algemene concilies dus als echt oecumenisch, zoals het bekende van Trente (midden 16e eeuw) en van het Vaticaan (1870). Tot dit type behoort ook het komende oecumenische concilie van de rooms-katholieke kerk, ofschoon er eerst andere verwachtingen hierover bestonden.

Dit komende concilie heeft als zodanig niets te maken met de „oecumenische beweging”, waar de rooms-katholieke kerk ook niet bij aangesloten is. Als moeder van deze beweging wordt genoemd de wereldconferentie over zendingsvraagstukken, die in 1910 te Edinburgh werd gehouden, en die tot een reeks conferenties behoort waarvan sommige uitdrukkelijk oecumenisch (die van New York b.v. in 1900) worden genoemd, omdat het wereldconferenties waren. Pas sedert de twintiger jaren van deze eeuw gaat de beweging voor samenwerking en eenheid van kerken en christenheid, die vooral door de invloed van de wereldzendingsconferentie van Edinburgh was voortgekomen, de term oecumenisch gebruiken om daarmee haar wezenlijke doelstelling uit te drukken. Oecumene komt dan te staan voor de bestaande en gehoopte eenheid van christendom en christenheid. Opmerkelijk is, dat in de laatste jaren dit begrip oecumene ook meer en meer gebruikt wordt in rooms-katholieke kringen als aanduiding van de ongebroken eenheid van kerk en christendom in het verleden, die voor de toekomst weer gehoopt wordt door uiteindelijke incorporatie van christenheid en mensheid in de „katholieke kerk”, waarvan de rooms-katholieke kerk zich officieel als de rechtmatige vertegenwoordigster in het heden der verscheurde christenheid beschouwt.

⁴⁾ Die Religion in Geschichte und Gegenwart, 2. Auflage, IV (1930), p. 638-639, Oekumenisch.

Het woord oecumene heeft hiermee een religieus-normatieve betekenis gekregen, die in hoofdzaak van zeer recente oorsprong is. Deze betekenis is evenwel zo snel verbreid, dat afwijkend gebruik van het woord in niet-religieuze zin, resp. niet-christelijke zin, reeds als seculariserend en profanerend wordt gevoeld, terwijl we hier toch te maken hebben met een recente sacralisatie van een tot dusver overwegend profaan woord.

Zonder twijfel geïnspireerd door het gebruik van het woord oecumene voor het geheel van christendom en christenheid, zijn er thans ook historici, die spreken van de buddhistische oecumene en de oecumene van de Islam, een combinatie die uiteraard evenzeer gewettigd is als het gebruik van de term oecumene in christelijke zin⁵⁾. Zelf heb ik enige jaren geleden terloops gesproken van de communistische oecumene; niet alleen in de zin van de communistische wereld maar ook in de betekenis van een beweging en verkondiging, die zich op de hele wereld richt. Ik kon dit zonder bezwaar in een christelijk tijdschrift publiceren, omdat in hetzelfde tijdschrift een van de voraanstaande figuren in de hedendaagse zendingswetenschap, Hoekendijk, zich met grote nadruk gekeerd had tegen de sacralisatie van het begrip oecumene ten opzichte van de verkondiging van het Evangelie. Volgens hem was het de seculaire wereld, die de verkondigingsruimte der kerk uitmaakt; de kerk moest de oecumene in de eerste plaats zien als een oecologische en niet als een ideologisch-bepaalde ruimte⁶⁾.

II

Als oecologische ruimte komt het begrip oecumene nog veelvuldig voor in de geografische en sociale wetenschappen. In aansluiting aan het oude begrip van bewoonde wereld gebruikt b.v. een engels geografisch handboek de term oecumene voor het bewoonbare, en bewoonbaar te maken, gedeelte van het aardoppervlak onzer planeet. Het schat dit percentage op 30% en bedoelt daar dus allerminst mee een schatting van het aantal christenen op het geheel van de mensheid⁷⁾. Wanneer Kruyt, die toch vooral bekendheid geniet als godsdienstsocioloog, in een encyclopediebijdrage over de sociografie bij het onderwerp antropogeografie een korte uiteenzetting geeft over „de groei der oecumene”, denkt hij ook in de verste verte niet aan de christelijke kerk maar aan de groei van het door de mensen bewoonde aardoppervlak.

Die groei van de oecumene hangt samen met de ontwikkeling van de cultuur. Kruyt zegt hiervan: „Uit de groei van het bewoonde gebied der aarde (de oecumene) in de loop der eeuwen blijkt wel, dat de remmende invloed van het natuurlijk milieu bij hogere cultuurontwikkeling afneemt”⁸⁾. Er is dus een verhouding tussen oecumene en de natuur, die bepaald wordt door de cultuur.

⁵⁾ A. Randa, *Geschiedenis der Mensheid*, in het Ned. bewerkt onder leiding van Dr. O. Noordenbos (Amsterdam, 1957), dl. II, p. 382.

⁶⁾ G. W. Locher, *Culturele antropologie en oecumene* in: *De Heerbaan*, Alg. Zendingstijdschrift, 10e jrg. (1957), p. 176-197.

⁷⁾ W. Gordon East and A. E. Moodie, editors, *The changing world, studies in political geography* (London, 1956), p. 1008-1010.

⁸⁾ J. P. Kruyt, *Sociografie*, *Ensie III* (1947), p. 295.

In het cultuurantropologisch gebruik van de term cultuur komt tot uitdrukking waarin de mens zich onderscheidt van de andere levende wezens van de natuur. Cultuur houdt daarbij in een tegenstelling tot de natuur, een omzetting van de natuur en een voortzetting van de natuur op een voor de mens specifieke wijze.

De relatie van de mens tot de natuur via de cultuur is geen statische. Er zijn constante betrekkingen, die universeel zijn voor de mensheid in haar geheel. Maar er zijn ook relaties van fundamentele aard, die dit karakter niet dragen.

Voor de oecumene geldt, dat het bewonen van de aarde door de mens steeds geschiedt op een wijze, die in diverse opzichten verschilt van de woonwijze en leefwijze der overige wezens in de natuur. Maar de relatie van de woonwijze en leefwijze van een groot deel van de mensheid tot de natuurlijke omgeving ondergaat zulke radicale veranderingen in de loop der tijden, dat ze wel met mutaties zijn vergeleken⁹⁾.

Twee grote technologische revoluties in het menselijk bestaan hebben te maken met de domesticatie van de natuurlijke omgeving van de mens. Het is de voedselteelt, de domesticatie van plant en dier geweest, die de grote groei van de oecumene sedert de laatste millennia heeft mogelijk gemaakt. Het is de z.g. domesticatie van de natuurkrachten door de moderne wetenschap geweest, die de eenwording van de wereld in technische zin sedert de laatste eeuwen heeft mogelijk gemaakt. Voor het eerst is de hele wereld als zodanig een aangesloten historisch kader geworden, zodat er in verschillende opzichten een directe onderlinge afhankelijkheid ontstond tussen het gebeuren in de verschillende delen der wereld¹⁰⁾.

Wij zijn gewend de mensheid te zien in het tijdsperspectief van deze laatste duizenden jaren en deze laatste eeuwen. Door de antropologie, archaeologie, praehistorie en verscheidene andere wetenschappen is dit perspectief evenwel zeer verbreed en verdiept. Hoe ingrijpend deze verandering is, beseffen we wanneer we bedenken, dat in het midden van de vorige eeuw nog vrij algemeen in het Westen de mening verbreid was, dat de mensheid slechts een zesduizend jaar bestond, en dat reeds in het begin van haar bestaan veeteelt en landbouw werden uitgeoefend, weldra gevolgd door het wonen in steden. Het is alsof de geschiedenis van de mensheid pas inzette na de neolithische revolutie van de voedselteelt.

Thans wordt Genesis als godsdienstig bijbelboek nauwelijks meer om de geschiedenis van de vroege mensheid gelezen. Dat de mens reeds vele honderdduizenden jaren op aarde geleefd heeft, is een algemeen aanvaarde opvatting aan het worden, zoals dat voordien gebeurde met het veranderde inzicht in de cosmologische plaats van de aarde in het universum. Dit neemt niet weg, dat wij allen in het hedendaagse Westen ons moeilijk meer een wereld kunnen voorstellen, waarin de mens niet op zijn minst in permanente dorpsnederzettingen woonde. En de traditionele dorpen lijken ons tegenover de wereldstad haast onderdelen van de natuur te zijn, zoals de traditionele landbouwer tegenover de moderne stedeling de mens vertegenwoordigt, die in en nabij de natuur schijnt te leven.

Vele honderdduizenden jaren heeft de aarde bestaan met een mensheid, die haar be-

⁹⁾ R. Linton (ed.), *The Science of Man in the world crisis* (New York, 1945), p. 213 vv.

¹⁰⁾ G. W. Locher, *Het Westen en de niet-Westerse wereld*, in *Wending*, jrg. 14, 1959, p. 374-383.

woonde in kleine levensgemeenschappen van voedselverzamelaars, jagers en vissers. Waar geregelde en overvloedige aanvoer van voedsel gewaarborgd was, konden nederzettingen van meer blijvende aard ontstaan. Tot grote aaneengesloten en geïntegreerde sociale verbanden kwam het evenwel niet.

Men moet niet denken, dat er geen culturele samenhangen bestonden en ontstonden tussen die kleine samenlevingen. Een van de bekende grootmeesters der Amerikaanse culturele antropologie, Kroeber, zegt hierover: „in spite of all regional diversities — and they were profound — there were, again and again, historical bonds that united the cultures of Asia, Africa and Europe. This happened as early as the Palaeolithic core industries, which constituted a tricontinental unit”¹¹). Zo waren er ook samenhangen op cultureel gebied op het Amerikaanse continent, binnen het circum-pacifische gebied en binnen het circumpolaire gebied, vaak over grote afstanden van tijd en ruimte heen.

Het onderzoek van taal en cultuur der kleinere samenlevingen, die vooral het object vormen van antropologie en praehistorie, heeft ons geleerd, dat deze culturen bijzonder gespecialiseerd en gecompliceerd kunnen zijn, wanneer men ze bestudeert van hun eigen cultuurstructuur uit. Zij bezitten ook een eigen kenmerkend cultuurpatroon. Maar deze culturen stonden niet geïsoleerd, in ruimte noch tijd.

In de laatste millennia hebben wij volgens Kroeber vooral rekening te houden met de relaties van deze cultuurgebieden van kleinere samenlevingen tot een reeks van hogere centra van cultuurontwikkeling, die als centra elkaar wederzijds hebben beïnvloed en vanwaar cultuurinvloed is uitgegaan over grote delen van de aarde. Toen Kroeber na de oorlog zijn „Huxley Memorial Lecture” hield over „The ancient Oikoumene as an historic culture aggregate”¹²) gebruikte hij de term oecumene voor zulk een samenhangend gebied van hogere cultuurontwikkeling, in aansluiting aan de betekenisontwikkeling van de term bij de Grieken als wereld van hogere beschaving.

Hij zegt hierover in zijn boek *Anthropology* van 1948: „The Greeks had a name for the central area of higher civilization: oikoumene. Literally, this meant 'the inhabited world'; but it had also the connotation of 'civilized world', or civilization as a whole; much as an oecumenical council of the Church still means a council of the whole Christianity. This oikoumene of the Greeks, which stretched from Gibraltar to India and dimly known China, was the region in which people lived in cities in organized states, plowed their field and raised their cattle, worked iron, and knew letters”¹³). Kroeber heeft de tijd op het oog van de eeuwen onmiddellijk vóór en ná het begin onzer jaartelling. Hij gebruikt het begrip echter niet alleen voor die tijd maar, zoals gezegd, als aanduiding van een min of meer aaneengesloten kader van centra van hogere cultuurontwikkeling. Globaal genomen kan men volgens hem omstreeks 1500 alle meer ontwikkelde christelijke, moslimse, hinduïstische en buddhistische volken en rijken plaatsen in de oecumenische gordel, die zich ruwweg uitstrekt van Engeland en Marokko enerzijds tot Java en Japan anderzijds.

11) A. L. Kroeber, *Anthropology* (New York, 1948), p. 784.

12) A. L. Kroeber, „The ancient Oikoumene as an historic culture aggregate”, *Journal of the Royal Anthropological Institute of Gr. Britain and Ireland*, vol. LXXV.

13) A. L. Kroeber, *Anthropology* (New York, 1948), p. 423.

Dit geldt voor de oecumene van de oude wereld want de nieuwe wereld had haar eigen oecumene van hogere cultuurontwikkeling, die zich onafhankelijk van die der oude wereld had ontwikkeld: „the Western Hemisphere has its own counterpart of the Oikoumene; its Nuclear Belt with its twin climaxes in Mexico and Peru. It is to this Nucleus that non-Nuclear native America stands in a relation of backward dependence, like that of the extra-Oikoumenical regions toward the Oikoumene in the other hemisphere. Only in the northern and northwestern parts of North America do influences out of the American Nucleus and influences out of the Old World Oikoumene or Nucleus meet and overlap”¹⁴).

Dit betreft uiteraard de tijd tot ongeveer 1500. Daarna zien we een wereldontwikkeling, die de oecumene der nieuwe wereld onder europees bewind brengt. Maar aan de expansie van de oecumene der oude over die der nieuwe wereld heeft Kroeber weinig of geen aandacht besteed.

Wel heeft dit o.a. gedaan de antropoloog en socioloog Redfield, die zich vooral met de studie van Latijns-Amerika heeft bezig gehouden en in wiens publicaties we eveneens de term oecumene tegenkomen.

Evenals Kroeber gebruikt Redfield de term oecumene speciaal voor de wijde cultuurwereld, die gekenmerkt wordt door vaste grote nederzettingen. Hij maakt een scherp onderscheid tussen de periode vóór en ná de „Universal Oekumene”. Met deze laatste bedoelt hij het algemene cultuurkader, waarin de hele mensheid wordt betrokken sedert de expansie van de moderne westerse cultuur over de wereld na de technologische revolutie, die daar in de laatste eeuwen heeft plaats gevonden.

Redfield heeft zich in zijn werk vooral gericht op de kleinere samenlevingen en gemeenschappen. Daarbij is hij steeds meer tot het besef gekomen, dat het onjuist is om deze samenlevingen los te zien van de grotere verbanden, waar ze deel van uit maken. Hij zag in, dat het niet aanging om zonder nadere bepaling te spreken van dorpelingen, alsof we hier met een door de tijden heen vaststaande categorie te doen hadden. In aansluiting vooral aan het werk van de praehistoricus Gordon Childe kwam hij tot een indeling, waarbij hij vooral een onderscheid maakte tussen de dorpelingen in samenlevingen en culturen, die geen steden kennen (pre-urban society), en in samenlevingen en culturen, die wel steden kennen en waarbij het dorpsleven het aanwezig zijn van de stad vooronderstelt. Dit zijn de boerensamenlevingen, die Redfield in navolging van Kroeber aanduidt als „part-societies” en „part-cultures”.

Met de opneming van zulk een samenleving en cultuur in de „universele oecumene” verandert zowel het karakter van vele steden als van een groot deel van het platteland, terwijl deze wijziging op den duur uiteraard de hele cultuur gaat kenmerken. Maar het is vooral in de stad, dat zich in de eerste plaats de grote verandering van cultuur afspiegelt. Daarom gebruikt Redfield het: vóór en ná de universele oecumene, als hoofdcriterium voor zijn typologie van de steden¹⁵).

Zowel de beschouwingen van Kroeber als van Redfield lijken mij zeer belangrijk voor het gebruik van de term oecumene als cultuur-sociologisch begrip. Ik zou de term echter

¹⁴) A. L. Kroeber, o.c. p. 784.

¹⁵) R. Redfield, *The primitive world and its transformations* (New York, 1953); *Peasant society and culture* (Chicago, 1956); R. Redfield and M. B. Singer, „The Cultural Role of Cities”, in *Economic Development and Cultural Change*, Vol. III (1954), p. 56-57.

niet willen reserveren voor een bepaald type van wereldwijde cultuurontwikkeling maar het woord *oecumene* willen gebruiken als een begrip, dat zowel van toepassing is op de mensheid in haar totaliteit als op specifieke en unieke ontwikkelingen in de wereldgeschiedenis van de mens.

III

Het is vooral de cultuursociologie van de niet-westerse wereld, die de term *oecumene* in zijn algemene en speciale zin goed kan gebruiken. Zij heeft een begrip nodig dat de hele mensheid impliceert in haar eenheid en verscheidenheid, in haar meervoudigheid van cultuurvormen en haar dynamiek van cultuurverandering door interne en externe factoren.

Doordat het begrip *oecumene* in beginsel de hele mensheid omvat en eerst in secundaire betekenis een speciale groepering en ontwikkeling daaruit, kan men veel beter van dit begrip uit de niet-westerse wereld benaderen dan van een eenzijdig op het Westen gericht denken of vanuit een denken, dat juist een reactie op het Westen vertoont en wegvlucht in exotisme.

In de cultuurantropologische studie van de niet-westerse wereld zien we lange tijd het op het Westen gerichte denken domineren. De oude evolutionistische school kwam tot een opstelling van evolutiefasen die uitliepen op de westerse cultuur als hoogtepunt van de evolutieladder. De wereld werd geïventariseerd en geïnclassificeerd volgens een bepaalde combinatie van vroeger en later met lager en hoger, waarbij de criteria van de typisch negentiende eeuwse westeuropese cultuur opmerkelijke invloed uitoefenden. De niet-westerse wereld diende vooral als reconstructiemateriaal voor de oudere en lagere stadia van de mensheidsontwikkeling, waarbij weinig of geen aandacht geschonken werd aan de afzonderlijk functionerende cultuureenheden.

We kennen tegenover deze benadering als primitieven en halfcultuurvolken de idealisering van de niet-westerse wereld als onschuldige natuurliefhebbers en gelukkige exotische volken, die een voorbeeld zouden zijn voor de van de natuur vervreemde westerse volken. Tegenover het materialistische rationalistische Westen werd het mystieke religieuze Oosten verheven, tegenover de uiteenvallende verscheurde westerse beschaving de harmonie der traditionele gemeenschappen.

Op wetenschappelijk gebied vinden we een sterke reactie tegen de simplistische onderen-boven-elkaar bestudering van de mensheid vooral in de latere culturele antropologie. Daarin domineerde een tendentie naar een nevenschikkende pluralistische beschouwing van de mensheid als een veelheid van cultuurvormen naast elkaar. De gedachte kwam daarbij tot uiting, dat deze culturen evenzovele verschijningsvormen van de mensheid uitmaakten, die niet aan één dezer verschijningsvormen, i.c. de westeuropese, moesten worden afgemeten en beoordeeld. Zij dienden zoveel mogelijk in zichzelf te worden begrepen van hun eigen cultuurstructuur en waardensysteem uit. De studie van de velerlei cultuurvormen van de mensheid leidde bovendien tot een inzicht in het algemeen verschijnsel cultuur, zoals de studie van de rijkdom aan taaltypen een inzicht gaf in het verschijnsel taal in het algemeen.

Ook Kroeber sprak van het uiteindelijk studie-object voor de culturele antropologie als: de cultuur van de mensheid van alle plaatsen en tijden¹⁶⁾. Maar bij hem was

¹⁶⁾ Zie noot 12 o.c. p. 9.

tevens de belangstelling aanwezig voor cultuurgroei en cultuurbeïnvloeding, al richtte die belangstelling zich niet zozeer op de studie van de acculturatie in de moderne tijd. Bij vele antropologen en sociologen was dit laatste juist wel het geval. De studie van de afzonderlijke culturen en samenlevingen der nietwesterse volken in de hedendaagse universele oecumene bracht hen tot een onderzoek naar de verwerking van modernwesterse invloeden in die samenlevingen en de veranderingen die daardoor waren ontstaan en bezig waren zich te voltrekken.

De visie van het onder-en-boven-elkaar en naast-elkaar binnen het algemeen kader van de mensheid werd aangevuld met die van het inwerken-op-elkaar van culturen en volken. Dit thema werd spoedig niet beperkt gehouden tot het heden en nabije verleden maar uitgebreid over de hele geschiedenis, waarbij een critische herwaardering plaats vond van de oudere beschouwingwijze van cultuurverbreiding in cultuurlagen en cultuurkringen. Zeer juist had Kroeber opgemerkt, dat het met zoveel aplomb voor de moderne tijd op de voorgrond geschoven begrip van acculturatie een gebeuren betrof, dat een zeer groot deel van alle geschiedenis over de hele wereld uitmaakte: „a large part of all history the world over, possibly more than half of it, deals ultimately with the result of intercultural influencing — that is, acculturation”¹⁷⁾.

De Duitse antropoloog en socioloog Mühlmann ging in dezelfde richting, toen hij het inwerken-op-elkaar van de diverse etnische eenheden, en de daaruit voortvloeiende inter-etnische systemen, als een centraal thema voor de antropologische studie van het heden zowel als het verleden beschouwde¹⁸⁾.

Dit inwerken-op-elkaar kan echter een versluijrend begrip worden, wanneer daarmee in de geschiedenis van de mensheid alle vernietiging, onderdrukking, uitbuiting en het dreigend tegenover elkaar staan verdoezeld wordt. Tot de oecumene als cultuursociologisch begrip behoort evengoed de oorlog, de klassenstrijd en de vernietiging, als de vrede, de samenwerking en de voortgaande opbouw. De geschiedenis van de oecumene kent zowel de voortdurende ondergang van volken en culturen als het voortdurend ontstaan van nieuwe samenlevingen en beschavingen¹⁹⁾.

De totstandkoming van wat Redfield de universele oecumene noemt laat eveneens de beide gevolgen zien. Door de expansie van de cultuur van het moderne Westen na de radicale cultuurverandering (transculturatie) die daar in de laatste eeuwen plaats greep, voltrok zich een transculturatie in alle andere delen van de wereld. Totale ondergang van de eigen cultuur, gewoonlijk in de zin van een assimilatie van de moderne westerse beschaving, treffen we in verscheidene streken aan. Maar in sommige omvangrijke gebieden van de aarde loopt de cultuurverandering reeds uit op het ontstaan van nieuwe culturen, die niet te begrijpen zijn zonder inzicht in de oude cultuur en de invloed van het moderne Westen, maar evenmin zonder begrip te hebben voor de cultuurvormingsprocessen van eigen karakter in die gebieden. Ik denk hier o.a. aan Japan, India en China.

¹⁷⁾ A. L. Kroeber, *Anthropology* (New York, 1948), p. 425.

¹⁸⁾ W. E. Mühlmann, „Ethnologie als soziologische Theorie der inter-ethnische Systeme”, *Köln. Zeitschr. f. Soz. und Soz.ps.* 1956, p. 182-205.

¹⁹⁾ I. Schwidetzky, *Das Problem des Völkertodes* (Leipzig, 1954); E. C. Hughes, „New Peoples”, in *Race Relations in World Perspective*, ed. by A. W. Lind (Honolulu, 1955).

We zien ook, dat de universele oecumene van de moderne tijd in de niet-westerse wereld de ondergang meebrengt van oude stamverbanden, volksgemeenschappen en rijken maar evenzeer de opkomst van nieuwe naties en rijken, waarbij het kader van de koloniale rijken vaak de heerschappij-ontrek werd van de nieuwe staat.

Dat alles moge waar zijn, toch is de situatie deze, dat noch het ontstaan van nieuwe naties en rijken noch de vorming van nieuwe culturen tot een min of meer onafhankelijke bestaanswijze kan leiden in de huidige oecumene. Dit komt zeker niet, doordat deze staten en culturen gedragen worden door mensen van een ander ras dan waar de moderne cultuurverandering haar oorsprong nam. De evolutie van de mens geschiedt vooral extern door zijn cultuur en is aan anderen overdraagbaar via de cultuur. Dit niet-onafhankelijk kunnen zijn van de niet-westerse wereld houdt verband met zijn pendant: nl. dat de grootmachten van de wereld niet-meer-onafhankelijk kunnen zijn van de overige wereld.

De transculturatie van het Westen en nagenoeg de hele wereld heeft de aarde tot een oecumene gemaakt van onderling afhankelijke landen en werelddelen, volken en culturen. Behalve het boven-elkaar, het naast-elkaar en het inwerken-op-elkaar van de onderdelen dezer oecumene, wordt deze in haar geheel steeds meer gekenmerkt door de structuur van het in-elkaar.

Aangzien er geen hiërarchie en geen gelijkgerichtheid is van de verschillende werelden binnen deze oecumene, is de huidige situatie te karakteriseren als die van een in-zichzelf en tegenzichzelf verdeeld bestaan van de mensheid. Men spreekt in dit verband vooral van drie werelden als tegengestelde krachten.

Er is de grote spanning tussen de euro-amerikaanse democratische wereld en de euro-aziatische communistische wereld, die niet alleen de integrerende ontwikkeling van de internationale organen verlamt maar door de haast onvoorstelbare vernietigingsmacht van de feitelijke en potentiële bewapening der beide werelden een uiterst gevaarlijk karakter draagt voor de hele oecumene.

Er is een derde wereld, de Tiers Monde²⁰), in hoofdzaak bestaande uit technisch-economisch onderontwikkelde gebieden, die vrijgeworden zijn uit een koloniale of semi-koloniale status maar voor de eerstkomende periode in hoge mate afhankelijk zijn van technische bijstand van buiten af voor hun bestaans- en ontwikkelingsmogelijkheid; een wereld die een groot deel van de oecumene omvat en bij stagnatie en achterblijven van de noodzakelijke groei catastrofaal explosief kan worden.

Deze situatie der hedendaagse oecumene is teweeggebracht door de geschiedenis van het moderne Westen maar thans deel geworden van een wereldgeschiedenis, die niet met die van het Westen samenvalt hoe buitengewoon belangrijk de plaats ook is die het Westen daarin blijft innemen. In dit kader zijn de verschillende werelden op elkaar

²⁰) Naam o.a. van een Revue trimestrielle gewijd aan de Problèmes des Pays sous-développés (Parijs, 1960 vv.). In deze wereld werkt sterk door wat Balandier opmerkt over de tegengestelde krachten in zijn belangrijk artikel „Sociologie de la colonisation et relations entre sociétés globales” (Cahiers Intern. de sociologie 1954, p. 28): le jeu des forces antagonistes qui tendent, d'une part, à l'unification et à l'homogénéisation (action des sociétés dominantes qui visent toutes, bien qu'à des degrés divers, à constituer un monde à leur „image”) et, d'autre part, à la sécession et à l'affirmation du pluralisme (action des sociétés dominées qui visent à l'émancipation en même temps qu'elles affirment leur spécificité culturelle).

en in elkaar betrokken en daarin speelt zich de strijd af om de basis en vorm van het samen-leven.

De materiële, sociale, politieke en geestelijke opbouw dezer oecumene is cultuur-sociologisch gezien *het* oecumenisch vraagstuk voor deze tijd²¹). Van de wetenschap uit is geen oplossing van dit vraagstuk te verwachten maar wel kan het wetenschappelijk doordenken ervan stimulerend werken op het normatieve denken en handelen van allen, die zich in bijzondere mate, in „oecumenische” bewegingen of daarbuiten, met dit voor de hele wereld fundamentele probleem bezig houden.

Sociologie en de studie van acculturatie- verschijnselen: convergentie van disciplines*

J. E. Ellemers

I. INLEIDING: ACCULTURATIE

Een van de meest serieuze problemen in de ontwikkeling van de moderne wetenschap, lijkt wel dat van de communicatie tussen de verschillende — vaak niet eens zo ver van elkaar verwijderde — takken van wetenschap. Zelfs binnen één vakgebied weten de verschillende specialisten vaak nauwelijks van elkaar met welke soort problemen de ander bezig is en welke methodologische vraagstukken zich daarbij voordoen. Het is dan wel eens een verrassing te moeten ontdekken, dat de verschillende problemen waarmee men in de onderscheiden specialismen aan de gang is, vaak gemeenschappelijke aspecten en soms zelfs een zelfde methodologische achtergrond hebben. Dergelijke verschijnselen doen zich ook voor in de sociale wetenschappen.

Een voorbeeld van zo'n wetenschappelijk probleemgebied met gemeenschappelijke aspecten, is wat de volkenkundigen „acculturatie” noemen, maar elders in de sociale wetenschappen onder het hoofd „sociale verandering”, „communicatieprocessen”, „aanpassing”, „introductie van technologische innovaties”, enz., bestudeerd wordt. Een recente publikatie van anthropologische zijde over acculturatie¹), waarin gepleit wordt

²¹) H. Kraemer, die ook het in-elkaar van de huidige wereld zeer sterk heeft geaccentueerd (Wending jrg. 14, 1959, p. 407) acht het in zijn bijdrage: De oecumene der wereldreligies? (De oecumene in 't vizier, Feestbundel Dr. W. A. Visser 't Hooft, Amsterdam, 1960) legitiem en menselijk geboden, dat de wereldgodsdiensten uitdrukking geven aan de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de werelddoden en hij pleit voor een: Interreligious fellowship and cooperation on a *pragmatic* basis and with a *pragmatic* goal.

* De heren A. W. van den Ban, A. J. F. Köbben en G. J. Kruijer, die zo vriendelijk waren delen van dit artikel te lezen, ben ik erkentelijk voor enkele suggesties en correcties.

¹) A. J. F. Köbben, „Antropologie en acculturatie”, *Mens en Maatschappij*, 35 (sept.-okt. 1960), pp. 358-373.